

Uzaktan Eğitim¹

Fevziye Sayılan

Eleştirel eğitim teorisyenleri için uzaktan eğitim ve öğrenme, eleştirel eğitim gündeminin kıyısında bir konu oldu. Eleştirel eğitimin teorik evreninin merkezinde asıl olarak temas, yakınlık ve etkileşime dayalı ortamlarda sürdürülen okul ve yetiştirme sistemlerinin eleştirel analizi yer aldı. Koronavirüs salgının yol açtığı eğitim-öğretim krizine kadar bu böyle sürdü. Dolayısıyla elde büyük ölçüde internet öncesi dönemde geliştirilmiş olan yüz yüze eğitim ile ilgili eleştirel teorik birikim var. İnternetin gündelik hayatımıza girişi biraz daha eskiye dayansa da eğitim hayatımızın merkezine yerleşmesi koronavirüs salgınıyla gerçekleşti.

2020 yılının Mart ayında küresel ölçekte her düzeydeki okulun, üniversitelerin ve yetiştirme sistemlerinin kapanmasının ardından gündeme gelen çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamaları ve bunun kısa aralıklarla yüz yüze eğitimle iç içe geçmiş biçimde hibrit olarak adlandırılan formlarda sunulmasıyla birlikte çevrimiçi uzaktan eğitim başat hale geldi. Bu nedenle uzaktan eğitim üzerine eğitim dünyasında yapılan tartışmaların seyri de günümüzde farklı boyutlar kazandı. Eleştirel eğitimcilerin dikkati, eğitime erişim, eğitim hakkı ve giderek artan metalaşma, ticarileşme sorunlarına odaklanırken; anaakım eğitimcilerin uzaktan eğitim ortamlarındaki öğretimin sorunları ve nasıl iyileştirileceğine ilişkin ilgi ve önerileriyle giderek genişleyen bir literatür var.

Uzaktan eğitim etrafındaki tartışmaların odağında her dönemde bu sistemin fırsat eşitliğini sağlayan işlevsel bir araç olduğuna ilişkin vurgular öne çıkmıştır (1). Uzaktan eğitim uygulamaları yüz elli yılı aşkın uzun tarihi boyunca uygun zamanda ve koşullarda eğitimden yararlanamayanlar için bir araç olarak kullanılmış ve yüz yüze eğitime dayalı okul sistemini destekleyici bir rol üstlenmiş ama yerine geçmemiştir. Bu nedenle sosyal adaletçi işlevi konusunda eğitimciler arasında geniş bir uzlaşma olmasına karşın, uzaktan

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 68. sayısında yayımlanmıştır.

eğitim uygulamaları da dahil olmak üzere eğitim teknolojilerinin sunduğu olanakların anaakım eğitimciler tarafından nasıl mistifiye edildiği; kapitalist sistemin yarattığı eğitim eşitsizliklerinin hafifletilmesinde kullanıldığı; toplumsal dezavantajları gizlediği ve maskeleydiği noktasında yoğunlaşan eleştiriler de hep olmuştur (2).

Bu hattan ilerleyen eleştirel medya ve dijital okur yazarlık konuları ve Giroux'un "halk pedagojisi"nin gerçekleştiği alan olarak adlandırdığı kültürel alanın pedagojik işlevi ile ilgili kültürelci Marksist betimsel analizlerin yanında ekonomi politik hattan iletişim endüstrisinin iktisadi gerçekliği ve mülkiyet ilişkilerine mercek tutan eleştirilerle zenginleşen kuramsal bir birikim var (3). Günümüzde koronavirüs salgını dolayısıyla yüz yüze eğitime dayalı okul sisteminin yerine geçen bütün biçimleriyle birlikte uzaktan eğitimin önümüzdeki dönemin eğitim uygulamalarına ilişkin olası sonuçlarını değerlendirmeye yönelik daha ayrıntılı analizlere de ihtiyaç var.

Uzaktan eğitimle ilgili bir diğer önemli konu, eğitimcilerin demokratik ideallerinin gerçekleşmesi için merkezi ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş ve öğretim yapan okul sistemine karşı daha demokratik olduğu iddiası ya da varsayımdır. Bu konuda öne çıkan Habermascı eleştiri dikkatimizi uzaktan eğitimin tarihsel evrimine yöneltiyor (4). Bu yaklaşım, uzaktan eğitimde kullanılan teknolojinin evrimini iletişimsel eylemi mümkün kılan kamusal alanlar yaratarak yaşam dünyasına hizmet edip etmediği noktasından değerlendiriyor. Daha geniş bağlamdan ziyade teknolojinin özelliğine odaklanan bu eleştiri etkileşime olanak veren çevrimiçi sistemlerin eleştirel bilgi ve eğitim için elverişli olanaklar sunduğunu; daha demokratik öğrenme ortamlarının çevrimiçi uzaktan eğitimde mümkün olduğunun altını çiziyor.

Uzaktan eğitimin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusu tartışmalı olsa da, daha erken ortaya çıkan tekil örnekler bir yana, yaygın örneklerinin 19. yüzyılın sonlarına doğru mektupla öğretim olarak örgütlendiği bilinmektedir. Mektupla öğretimin ilk yaygın örneğinin ABD'de aynı kiliseye bağlı ancak coğrafi izolasyon nedeniyle dağınık halde yaşayan Hristiyan topluluklar arasında iletişim sağlamak ve bilgi aktarmak amacıyla kilise Pazar Okulları tarafından başlatıldığı görülmektedir. Ardından 1893'de Chicago Üniversitesinde ilk mektupla öğretim bölümünün açıldığı; İngiltere'de yine kilise Pazar Okulları ile İşçi Eğitim Dernekleri tarafından fabrika işçileri için mektupla öğretimin başladığı; kıta Avrupa'sının ilk örnekleri de benzer biçimde hem kilise hem de sivil toplum örgütleri ve

şirketler tarafından okul dışında kalan nüfusun okuma yazma öğretimi ile işçi eğitimi, İncil okuma dersleri ve din eğitimi, dil öğretimi, defter tutma ve muhasebe, daktilo ve steno; kompozisyon ve mektup yazma gibi becerilerin öğretimi için kullanılmıştır (5).

Uzaktan eğitim, öğretene ile öğrenen arasındaki mesafeyi aşmaya dönük çeşitli teknolojik araçlarla sürdürülen bir eğitimidir. Dolayısıyla uzaktan eğitimin hangi teknolojik araçlarla yapıldığının öğrenme-öğretme yol ve yöntemine ilişkin sonuçları olmuştur. Her teknoloji kendisiyle uyumlu pedagoji ile sürdürülmüştür. Dönemin baskı veya yayın teknolojisi ile posta hizmeti olarak örgütlenen mektupla öğretim sistemi, bilişsel ve davranışsal yaklaşımlarla öğretici tarzda sürdürülmüştür. Yirminci yüzyılda radyo ve televizyon teknolojilerinin uzaktan eğitim sisteminde kullanımı içeriğin zenginleştirilmesini getirmiş ve eğitimin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Yine de bu dönemin uzaktan eğitim uygulaması televizyonunun öğrenme sürecine sunduğu görsel desteğe rağmen, tek yönlü bilgi aktarımına dayalı, öğretici tarzda yapılmış ve etkileşime kapalı öğretim sistemi özelliklerini korumuştur.

Yirminci yüzyılda radyo ve televizyon yoluyla uzaktan eğitim okul sisteminden ziyade kalkınma ve toplumsal dönüşüm gibi büyük projelerde yaygın eğitim aracı olarak etkili biçimde kullanılmıştır (6). Dönemin eğitim tartışmaları da daha çok erişim ve kapsama alanı sorunları etrafında sürdürülmüştür. Mektupla öğretim ile radyo ve televizyonu kayıtlı öğrencileri için kullanan açık üniversiteler ise uzaktan eğitimin kitlesel biçimi olarak 19. yüzyılda ortaya çıksa da, yirminci yüzyılda özellikle radyo ve televizyonun uzaktan eğitimde kullanımıyla faaliyet alanlarını giderek genişletmişlerdir. Ardından gelen telekonferans ve bilgisayar ve internet temelli eğitimler ile günümüzde bu alan yüz yüze eğitimden daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Açık üniversitelerin ilk ortaya çıktıklarında açık derslere katılım sertifikası vererek başladıkları uzaktan eğitim hizmetleri günümüzde açık üniversitelerin yanı sıra üniversitelerin uzaktan eğitim merkezleri ile yükseköğrenimin ticarileşmesinin önde gelen temsilcileri olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Bilgisayar teknolojisinin eğitimde yaygın kullanımı ise uzaktan eğitimin hem kapsamını hem de uzamını genişletmiştir. Bilgisayar destekli eğitimler eş zamanlı ya da değil, öğretene ile öğrenen arasındaki ilişkinin kısmen etkileşimli biçimde sürmesine olanak vermiştir. Ardından gelen internet

Eleştirel Pedagoji Kavramları

üzerinden çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamaları ise günümüzde olduğu gibi canlı öğrenme ortamları ve sanal derslikler aracılığıyla yapılandırmacı yaklaşımla daha demokratik öğrenme ortamları oluşturmaya daha elverişli araçlar ve ortamlar sunmaktadır. Her dönemin teknolojisi kendisiyle uyumlu araçlar ve materyaller de yaratmıştır. Ancak bu noktada teknolojinin kendi başına rolünün sınırlılığını akılda tutarak, onu bir araç haline getiren ve kullananların ideolojisinin belirleyiciliğini vurgulamak gerekir. Bu nedenle uzaktan eğitim ve öğrenme süreçlerinde kullanılan basılı öğretim materyalleri, radyo, televizyon, bilgisayar, internet veya bu araçların bir arada kullanıldığı eğitsel uygulamaların eleştirel analizi bunların kim tarafından hangi amaçla ve nasıl kullanıldığı sorularının yanıtlanmasıyla başlamalıdır.

Eleştirel eğitimciler hiçbir eğitimin tarafsız olmadığını bilerek ilerler. Televizyon aracılığıyla ya da siber uzayda öğrenme üzerine eldeki eleştirel teorik miras bize ne söylüyor? Öncelikle eşit erişim hakkını kuşatan koşulların eleştirisi ile başlamak; eğitim ve yetiştirmenin geleceği ile ilgili içerimleri olan bu uygulamanın eleştirel bağlamlara nasıl uyarlanacağını değerlendirmek gerekiyor.

Uzaktan eğitimin küresel ölçekte eğitim ve yetiştirme sistemlerinin merkezine yerleşmesi, bütün bir neoliberal dönem boyunca sürdürülen eğitimin metalaşması ve ticarileşme eğilimlerine muazzam bir meşruiyet kazandırdı. Uzaktan eğitimin teknolojik alt yapısının Google Classroom, YouTube, Zoom, Amazon, Microsoft gibi dev teknoloji tekellerinin elinde olması eğitimde teknoloji kullanımı ile eğitimin ve bilginin metalaşması tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Aynı zamanda içinde bulunduğumuz koşullarda uygulanan eğitim politikalarına bakarak, salgının yol açtığı eğitim krizinden kurtulmak için uzaktan eğitimi okulun yerine geçirerek hem eğitim harcamaları yükünden kurtulmaya hem de toplumsal kontrol ve denetimi yaygınlaştırmaya yönelik adımların gündeme gelme ihtimali de var.

Salgın koşullarında uygulanan uzaktan eğitim sistemlerinin ortaya serdiği sorunlar erişim ve müfredat sorununun nasıl iç içe geçtiğini gösterdi. 21. yüzyıl becerilerini temel alan küresel neoliberal müfredatın çocukları ve gençleri hayatın ve kapitalizmin karanlık yönlerini tanıma ve baş edebilme becerileri sağlamaktan ne denli uzak olduğunu görüyoruz. Göze görünmeyen öldürücü virüsün mavi gezegende yarattığımız tahribatla

ilişkisini; üste üste yığılmış binlerce boş evin bulunduğu kaotik kentlerde evsiz kalmanın; marketler tıkabasa yiyecek doluyken aç kalmanın ne demek olduğunu; “evde kal hayatta kal” çağrıları yapılırken ebeveynlerinin neden her gün işe gitmek zorunda olduğunu; güvenli yer ve yuva olarak işaretlenen evlerin pek çok kadın ve çocuk için niçin aslan kafesi gibi tehditkar bir yer olduğunu; eldeki okul sisteminin tüm eşitlik vaadi ve söylemine rağmen, gerekli teknoloji ve alt yapının eşitsiz dağılımı nedeniyle çocukların ve gençlerin uzaktan dersleri izleyemediğini, eğitime erişemediğini mevcut programlar içinde açıklayacak bilgi, içerik ve becerisi yok (7). Herkesin her şeyi her yerden ve her zaman öğrenebilmesine olanak sağlayacak teknoloji ve araçlar varken, erişim, daha iyi öğrenme, öğrenmenin keyfini sürme ne yazık ki hala bir ayrıcalık. Bunu sorgulamak için gerekli bilişsel araçları sağlayacak bir içerik yok. Bilakis yapısal eşitsizliğin yol açtığı sorunları ve kapitalizmin salgınla birlikte ortaya çıkan acımasız yüzünü örtmeye, maskeleye yönelik “öğrenme kayıpları” gibi eğitim söylemleri var (8).

Sürdürülen biçimiyle toplumsallığı, kamusalılığı gerileten bireyselleşme, izolasyon ve yabancılaşma üreten uzaktan eğitimin uygulamadaki biçimlerinin eleştirel eğitimi tehdit ettiğini görmek gerekir. Eleştirel eğitim ilhamını ve enerjisini çocuklarla ve gençlerle arasında oluşan yakınlık ve etkileşimden almaktadır. Ancak mevcut haliyle bile, çevrimiçi ortamdaki uzaktan öğretimi ve öğrenmeyi daha üretken hale getirmek için uygun içeriğin oluşturulması ve içeriğin sunulduğu yollarla ilgili söz söylemek için gerekli perspektif ve kavramsal donanımına sahiptir. Antikapitalizm olarak eleştirel yaklaşım müfredatın çerçevesini çizmektedir. Bu içeriğin öğrencinin ya da öğrenenin bulunduğu yer ve bağlamla ilişkisinin nasıl kurulacağına ilişkin yol ve yöntem konusunda bize yol gösteren ilke ise diyaloga dayalı öğrenmenin öğretmen bilmediği yerden değil, öğrenenlerin bilgi ve deneyimlerinden başladığına olan inançtır (9). Eleştirel eğitimcilerin çevrimiçi ya da değil, öğrenme ortamlarında ilerlemesi gereken yollardan birisi bu. Dolayısıyla eğitimin içeriğine ilişkin eldeki eleştirel birikimi çevrim içinde de kullanışlı hale getirmek; sanal dersliklerde öğrenenlerin ve öğrencilerin toplumu, doğayı, sistemi ve kendini tanıması için gerekli kavramsal araçları sunarak etkileşimsel kullanıma elverişli içeriğin nasıl oluşturulacağını tasarlamak ve paylaşmak gerekir.

Kaynakça

(1) Raymond Williams 1960'ların başında üniversite sistemi içinde uzaktan eğitim uygulamalarının yaygınlaşmasını sosyal adaletçi duygularla heyecanla karşılamış ve bu konuda dönemin eleştirel kuramcıları tarafından eleştirilmiştir. Bkz. J. McIlroy and S. WestWood (eds) *Border Country* içinde Williams, R. "Politics and Letters," New Left Books, 1979: 78-83; *Adult Education and Social Change: Lectures and Reminiscences in Honour of Tony Mclean*. WEA Southern District, 1983: 9-24. NIACE, 1993.

(2) Bkz. Evans, T. and Nation, D. (eds) *Critical Reflections on Distance Education*. Deakin Studies in Education Series: 2: The Falmer Press, London: 1989; Tucker, S. *Distance Education: Better, Worse, Or As Good As Traditional Education?*
<https://www.westga.edu/~distance/ojdla/winter44/tucker44.html> (erişim 6 Mart 2021).

(3) Kültürel analizler için Bkz. Giroux, H.A. *Eleştirel Pedagoji ve Neoliberalizm*. Kalkedon Yay. İstanbul. 2007: 7-37; Apple, M.W. *Cultural Politics and Education*. Open Uni. Press. Buckingham; ekonomi politik analizin önde gelen kuramcılarından Bkz. Hill, D. *Eleştirel Eğitim ve Marksizm*. Kalkedon Yay., İstanbul. 2016.

(4) Habermas'ın kamusal alanın yaratılmasında farklı roller oynayan iletişimsel eylemi önleyen ya da iletişimsel eylemi mümkün kılan iki tür iletişim araçları arasında yaptığı ayrımı referans alan bu yaklaşım için Bkz. Sumner, J. "Serving The System: A Critical History Of Distance Education" *Open Learning*, Vol. 15, No. 3, 2000: 267-28; Parker, A. "Interaction in the Distance Education, The Critical Conversation," *Educational Technology Review*. n12 Aut-Win 1999: 13-17.

(5) İlk örneklerinden biri batı New York eyaletindeki Chautauqua Gölü Pazar Okulu Meclisi'nin 1874'te Kilise Pazar Okulu eğitimcilerini ve kilise topluluğunu eğitmek için düzenlediği mektupla öğretim olarak başladı. Bu ilk örnekten ilham alan Chautauqua hareketi olarak yayıldı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok benzer okulun (YMC'ler gibi) kurulmasına yol açtı. Chautauqua hareketinin mektupla öğretim sistemini Chicago üniversitesi de 1883'de kullanmaya başlamıştır. Bkz.
<https://www.britannica.com/topic/distance-learning/Modern-distance-learning>; Moore, M.G.- Anderson, W.G. (2003) *Handbook Of Distance*

Education. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London; History Of Distance Education. The Handbook of Research For Educational Communications and Technology.
<http://members.aect.org/edtech/ed1/13/13-02.html>. (erişim 12 Mart 2021)

(6) Radyo ve televizyon ile uzaktan eğitimin en iyi ve yaygın örnekleri 1950 sonrasında kalkınma projelerinde tarımsal modernizasyonu sağlamak için kullanılmasıyla ilgilidir. Meksika ve Hindistan gibi ülkelerde uygulanan “yeşil devrim” projelerinde; benzer biçimde Şah döneminde İran’da 1963’de “Beyaz Devrim” olarak anılan büyük reform girişiminde tarımın modernleştirilmesini yaygınlaştırmak için kullanılmıştır. Briney, Amanda. (2020, February 11). History and Overview of the Green Revolution. <https://www.thoughtco.com/green-revolution-overview-1434948> (erişim: 12 mart 2021). Türkiye’de de 1941’de Ziraat Takvimi Saati adıyla başlayan kırsal kesime yönelik radyo programları planlı kalkınma dönemi boyunca yakın zamana kadar etkili biçimde kullanılmıştır. İlk yıllarda Günaydın, Ocakbaşı, Köy Odası (1966’dan itibaren) gibi Toprağın Sesi, Kırsal Yaşam, Yurdun Sesi gibi kuşak radyo programlarıyla sürdürülmüştür. Köye ve Çiftçilere yönelik TV programları ise televizyon yayınının başladığı 1968’den beri sürdürülmektedir. Ayrıca TV’den Anadolu üniversitesi ile birlikte sürdürülen YAYÇEP Programı, açık öğretim ile uzaktan eğitimin halk eğitiminde etkili biçimde kullanılmasının en iyi örneklerinden biridir. Bkz. Geray, C (2002) Halk Eğitimi. Güncellenmiş 3. Baskı. İmaj Yayınevi. Ankara. (sayfa 95-125); Çavdar, G. “Tarımsal Bilişim- Radyo ve Televizyon,” ab.org.tr (erişim 13 mart 2021).

(7) Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) uzaktan eğitimde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) uygulaması, EBA TV ve canlı derslerde de EBA’nın yanı sıra Zoom gibi uygulamaları kullandı. Türk Eğitim Derneği (TEDMEM) raporuna göre öğrencilerin %60’ı EBA’ya giriş dahi yapamamıştır. Bkz. TEDMEM. COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri <https://tedmem.org/yayin/covid-19-surecinde-egitim-uzaktan-ogrenme-sorunlar-cozum-onerileri>; Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk’un açıklamasına göre 1.5 milyon çocuk uzaktan eğitime erişememektedir. Bkz. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/milli-egitim-bakani-ziya-selcuk-15-milyon-cocuk-egitime-erisemiyor-1762047>; Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlar için Bkz. Salgın Günlerinde Uzaktan Eğitim Çalıştay Raporu. 4 Eylül 2020.

<https://egitimsen.org.tr/wpcontent/uploads/2020/09/sonu%C3%A7-raporu.pdf> (Erişim 8 Mart 2020)

(8) Bkz. World Bank. (2019). Ending Learning Poverty: What will it take? Washington, DC: World Bank.

<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32553/142659.pdf?sequence=7&isAllowed=y> (erişim 7 mart 2021)

(9) Bkz. Boyd, D. "What Would Paulo Freire Think Of Blackboard: Critical Pedagogy In An Age Of Online Learning," International Journal Of Critical Pedagogy. Vol. 7 No. 1, 2016: 165-186; Gayol, Y., & Schied, F. (1997); Schied, F and Gayol, Y. (1997) "Cultural Imperialism In The Virtual Classroom: Critical Pedagogy In Transnational Distance Education," Proceedings of the 18th ICDE World Conference: The New Learning Environment. International Conference of Open and Distance Education. State, College, PA: The Pennsylvania State University.